

CONSIDERAȚII FILOSOFICO-PSIHOLOGICE ASUPRA NAȚIONALISMULUI RUSESC

MARIUS DOBRE

Philosophico-Psychological Considerations on Russian Nationalism. The paper presents some psychological and theoretical-philosophical sources of nowadays Russian nationalism. Thus, geographic isolation and the history of Russian people led to some specific traits of its soul. From a philosophical viewpoint, there are three theories that could lay at the basis of nowadays nationalistic ideology: an archeo-conservative doctrine meant for the internal use, the theory of Russian way (inherited from Slavophiles) and an Eurasian project. These remarks are accompanied by some comments of Romanian philosophers Cioran and Noica.

Key words: Nationalism, Western influence, Kremlideology, World domination, Communist Idea

Credem cu toții a ști îndeobște că, până la Petru cel Mare, poporul rus își formase un fel de a fi propriu, fără prea multe influențe din afară. Până la Petru cel Mare, poporul rus avea un suflet virgin, sălbatic, izolat de un peisaj rece și neprimitor, necontaminat de ideologii sau civilizații străine. Petru cel Mare, după ce vizitează în mai multe rânduri Europa occidentală, își propune o modificare drastică, violentă chiar, a acestei stări de fapt, chiar dacă modificarea venea într-un fel tardiv pentru sufletul rus¹.

Însă, odată cu importul ideilor și manierelor sociale occidentale, poporul rus importă și setea de dominație, dorința de afirmare și spiritul de cucerire, specific marilor popoare ale Europei de Vest. (Dacă nu cumva nu e vorba de un import, dacă nu cumva rușii, după jugul tăăresc, și-au impus ei să devină dominatori, întocmai ca evreii după sclavia egipteană.) Importul în general se face totuși selectiv, deoarece, așa cum se poate vedea din istorie, rușii nu au dorința de a împrumuta și marile idei morale, sociale și politice ale Occidentului, care formează cadrul teoretic al democrației. Într-adevăr, istoria arată că rușii nu au înțeles, nu au cunoscut niciodată democrația, nici măcar după 1990, dacă nu cumva am putea spune că au refuzat-o chiar, nefiind specifică ființei lor; sunt incapabili de liberalism: „Ca să se poată adapta la un regim liberal, Rusia ar trebui să se șubrezească enorm, să-și piardă vigoarea, mai mult decât atât, să-și piardă specificul și să se deznaționalizeze în

---

¹ P. Riché, B. Guillemain, J. Favier, M. Morineau, S. Pillorget, *Istoria universală*, vol. II, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009, p. 637.

profundzime”². De aici decurge și faptul că sunt incapabili să înțeleagă dorința altor popoare vecine lor, care doresc să adere la valorile europene, la o formă de organizare socială democratică. Marile popoare ale Europei de Vest, în ciuda faptului că au cucerit și dominat alte popoare mai mici, au avut, mai mult sau mai puțin, mai devreme sau mai târziu, grija unei echități sociale și a realizării unor principii democratice în sânul propriilor societăți. Și au avut această grijă (până la un punct, desigur) și în sânul teritoriilor, societăților cucerite și stăpânite. Era, poate, firesc, ele fiind moștenitoare ale culturii antice grecești, fiind martore ale Renașterii, lucruri care au rămas străine marelui popor de la Est. S-ar putea spune astfel că, în ambiția lor de moment, de a fi la fel ca Vestul, rușii au sărit totuși niște etape legate de tradiția culturală și morală a Europei, ceea ce nu le-a permis nici până în zilele noastre să fie *la fel* ca europenii. Chiar atunci când au importat mari idei morale, le-au adaptat la felul lor de a fi, cum a fost cazul ideii comuniste (asupra acestei idei vom reveni). Până și creștinismul ortodox a fost supus unor crezuri naționaliste ruse.

Există și ideea că Rusia a vrut de la bun început să fie altfel decât Vestul: „Optând pentru ortodoxie, Rusia își manifesta voința de a se despărți de Occident; era felul ei de a se defini de la început. (...) Refuzând catolicismul, Rusia își frâna evoluția, pierdea o ocazie capitală de a se civiliza, dar câștiga în schimb substanță și unicitate; stagnarea o făcea *diferită*, o făcea *alta*; exact la asta aspira, presimțind probabil că va veni și ziua când occidentul își va regreta avansul”³.

*

Începând cu opera civilizatorie a lui Petru cel Mare, poporul rus ia și mai puternic conștiință de sine. Secolul XIX aduce deja conștiința unicității sufletului rus, descris atât de bine în marea literatură rusă. Este timpul unei adevărate treziri naționale: „Tot secolul al XIX-lea rusesc vădește o conștiință tulburată și profetică, o adevărată isterie mesianică”⁴. Într-adevăr, s-ar putea spune că sufletul rus posedă trăsături aparte: o parte a lui păstrează tonul sălbatic, primitiv, rudimentar, aproape instinctual (nu este nimic peiorativ-negativ în această descriere), altă parte conținând conștiința unui popor puternic, dominator, cu o mare sete de cucerire, indiferent de condițiile în care se petrece această cucerire.

În acea parte instinctuală s-ar putea căuta probabil explicația pentru care, în momentele de acțiune în istorie (războaie, ocupări de teritorii), poporul rus lasă impresia că rațiunea nu-i este caracteristică decât în măsura în care îi folosește să-și impună voința. Este motivul pentru care lasă impresia că partea instinctuală îl domină, că acționează doar după bunul plac, indiferent de consecințele neplăcute pentru cei cu care se află în contact/dispută. (Mircea Eliade spunea cândva că acest bun plac dus la extrem a fost descris perfect de Dostoievski prin personajul emblematic al lui Dmitri Karamazov; un asemenea personaj ar fi fost în stare ca acum să dea foc unui sat, cu mintea turmentată de votcă, pentru ca mâine să plângă ca un copil în fața unei prostituate.)

² Emil Cioran, *Istorie și utopie*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 35.

³ *Ibidem*, p. 33.

⁴ Idem, *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 20.

Este suficient uneori să te gândești la teribilul ev mediu rusesc, un climat plin de cruzime, pentru a înțelege sufletul rus; cum te gândești la copilăria grea a unui om pentru a-i descrie mai târziu personalitatea, tot așa poți să te gândești la copilăria poporului rus pentru a-i înțelege actualul parcurs. Să fie Ivan cel Groaznic un alt personaj emblematic pentru imaginea rușilor?

Acest melanj de primitivism și sete de dominație este deci perceput deseori de ceilalți drept cruzime. Cu un termen acceptat și de psihologie, ar fi vorba de *agresivitate*. Iar această agresivitate a poporului rus ar fi crescut chiar în ultimii ani. Conform unui studiu de psihologie experimentală efectuat din 1981 până în 2011 de către Institutul de Psihologie al Academiei de Științe din Rusia, populația rusă a devenit mai agresivă, mai arogantă și mai greu de stăpânit⁵. Este vorba de un studiu statistic, desigur, în care se discută despre caracteristici generale proprii ansamblului societății. De exemplu, pentru nivelul de agresivitate, statistica generală se bazează pe alte date statistice precum numărul de crime comise cu violență. Indicatorul cel mai flagrant: statistica homicidelor – în Rusia, homicidele sunt într-un număr de patru ori mai mare ca în SUA și de zece ori mai mare decât în cele mai multe țări ale Europei Occidentale. Dar sunt măsurate și comportamentele agresive care au avut loc în magazine, la volan, în mijloacele de transport în comun etc.

*

Pentru felul de a fi al poporului rus, dar mai ales pentru apetitul său de dominație, s-a construit de-a lungul vremii și o ideologie pe măsură, cunoscută sub mai ales sub denumirea de *calea rusă*.

Chiar și în zilele noastre, „Kremlideologia”, care trebuie să justifice acțiunile Rusiei în spațiul ex-sovietic în general sau politica internă, s-ar baza pe trei doctrine: o doctrină arheo-conservatoare pentru uzul intern, teoria căii ruse (moștenitoare a slavofililor) și un proiect eurasiatic⁶.

Pentru prima doctrină, Kremlinul recuperează ideile unui filosof emigrat în anii 20 în Occident, Ivan Ilyine, care, deși fusese un apropiat al Armatei Albe și deși emigrase în Vest, nu este un admirator al Vestului⁷. Într-o culegere de articole programatice intitulată *Misiunile noastre*, Ilyine respinge atât totalitarismul de dreapta sau de stânga, cât și „democrația formală” occidentală, visând la „dictatură democratică”, fondată nu pe „aritmetică”, ci pe o „democrație a calității și a responsabilității”. Despre Europa, Ilyine scrie că aceasta vrea să împingă Rusia spre Asia și să-i ia teritoriile europene apropiate, cum ar fi Ucraina. De aici, lupta contra valorilor occidentale și promovarea celor rusești.

A doua doctrină se alimentează cu idei provenind încă de la începutul secolului XIX, idei slavofile: Rusia are o misiune universală, pornind de la valorile naționale și de la specificitățile unice ale poporului rus, de la geniul propriu al Rusiei fondat pe viziunea sa religioasă asupra lumii, virtuțile poporului său și origi-

⁵ *Les Russes, un peuple agresif*, în „Rossiyskaia Gazeta”, fr.rbth.com, la 21.07.2014.

⁶ Michel Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, în „Philosophie Magazine”, nr. 80, Juin 2014, p. 36.

⁷ *Ibidem*, p. 37. Aceeași citare și pentru prezentarea ideilor lui Ilyine.

nalitatea organizării sale sociale. Ilyine afirmă, de asemenea, că Europa nu îi cunoaște pe ruși, nu-i înțelege și nu-i iubește⁸. Propaganda din zilele noastre vorbește de „Moscova, a treia Romă”, de un „imperiu ale cărui frontiere respiră”, de supunerea față de o justiție divină, de un mesianism rus etc.⁹

Ideologia eurasiatică pornește de la ideea că există o energie vitală a grupurilor de oameni în spațiul eurasiatic, că există o lume geografică aparte, un alt continent. Din nou este criticat europocentrismul, imperiul atlantist, în fața căruia trebuie să se ridice mai întâi o uniune eurasiatică, apoi ridicarea unui imperiu eurasiatic în jurul Rusiei, pentru ca în cele din urmă să impună Europei Occidentale o uniune a regatelor creștine în jurul ideilor conservatoare, sub controlul strategic al Rusiei, opus influenței americane¹⁰.

*

Dar este posibilă realmente perspectiva unei dominații universale sau măcar europene ruse?

Chiar după 1990, după căderea imperiului comunist rus, Emil Cioran avertiza într-un interviu că Rusia nu și-a spus încă ultimul cuvânt (în acel moment, puțini ar fi avut curajul să-i dea dreptate profetului din strada Odeon, care a fost totuși un gânditor cu simțul istoriei, în ciuda imaginației debordante de care a dat dovadă în *Schimbarea la față a României*): „Teoria mea este că poporul rus nu e vlăguit și că în fața Rusiei se deschide viitorul, pentru că ea nu este epuizată ca Occidentul, sau nu într-atât ca Occidentul. De aceea, este sigur și normal ca Rusia să treacă printr-o perioadă mult mai importantă decât cea prin care trec țările occidentale. Occidentul se stinge lent, pe când în fața Rusiei se află încă istoria”¹¹.

Însă încă din anii '50 ai secolului trecut, Cioran, școlit bine de literatura rusă, avertiza asupra potențialului rusesc. Mergea chiar mai departe, având credința într-o viitoare victorie în istorie a Rusiei: „Fie că le-a provocat, fie că le-a îndurat, Rusia nu s-a mulțumit niciodată cu nenorociri mediocre. La fel va fi și pe viitor. Ea se va revărsa peste Europa dintr-o fatalitate fizică, din automatismul masei sale, din preaplina vitalității sale morbide, atât de prielnică zămislirii unui imperiu (în care se întrupează totdeauna megalomania unei națiuni), din acea sănătate numai a ei, plină de neprevăzut, de spaime și de enigme, pusă în slujba unei idei mesianice, germene și prefigurare de cuceriri”¹². Și, câtă vreme Rusia crede că are datoria de a mântui lumea, cât mai crede în „visul imperiului universal”, totul e posibil, măcar la nivelul Europei¹³.

---

⁸ *Ibidem*, p. 38.

⁹ Apud *ibidem*, p. 38-39.

¹⁰ *Ibidem*, p. 39-40.

¹¹ *Am învățat mai mult de la oamenii ratați decât din toate cărțile de filosofie*, interviu cu Cioran realizat în aprilie 1992 de Branka Bogovac le Comte, reprodus în *Convorbiri cu Cioran*, Editura Humanitas, București, 2004, p. 242-243.

¹² Emil Cioran, *Istorie și utopie*, p. 38.

¹³ *Ibidem*, p. 39-40.

Nu e deloc de neglijat nici pretenția universalistă a ortodoxismului rusesc. Într-un fel, „după căderea Bizanțului, Moscova a devenit, pentru conștiința ortodoxă, cea de a treia Romă, moștenitoarea «adevăratului» creștinism, a adevăratei credințe. A fost întâia deșteptare mesianică”¹⁴. Măcinând autoritatea Bisericii Catolice, luptând împotriva ei, „nu e deloc imposibil ca secolul nostru să aibă a număra printre ciudățeniile lui, în chip de apocalipsă frivolă, dispariția ultimului succes al Sfântului Petru”¹⁵. Marxismul nu a reușit să distrugă fondul religios al poporului rus, astfel că „triumful lui va fi inevitabil”¹⁶.

Poate că Emil Cioran exagerează de data aceasta, cu tot simțul său istoric; poate că în el vorbește teama pe care a trăit-o ca român în preajma unui asemenea imperiu (socotea că este „o nenorocire” pentru România să-l aibă drept vecin¹⁷) sau spaima pe care o trăia, copil fiind, în fața autorităților altui imperiu, cel austro-ungar¹⁸; oricum, jumătate din profeția lui, aceea că Rusia nu și-a spus ultimul cuvânt, că Rusia va reveni, este îndeplinită. Sigur pare a fi totuși faptul că, spre deosebire de Franța, Anglia sau Germania (care se arată, așa cum spunea și Cioran, istovite de a mai scrie istoria, adâncite în civilizația creată de ele, preocupate doar de banalul confort cotidian), Rusia se simte neîmplinită, deși se poate spune că s-a împlinit istoric la un moment dat prin imperiul comunist. Nu-i place însă că a pierdut, e nemulțumită de eșec, crede că ar fi avut dreptul la supremația mondială. Ar fi vrut să fie ea în locul Americii, singura mare putere din istorie care a avut supremația mondială, situație posibilă numai în timpurile noastre, când Pământul a devenit un loc mic. Dar Rusia, atâta vreme cât rămâne o mare putere, mai speră...

*

În general, popoarele asuprite nu iubesc dominatorii. Există însă dominații și dominații. Istoria pare a înregistra stăpânirea romană, de pildă, ca pe o epocă fericită a Europei, iar ca dovadă putem lua cel puțin efortul de preservare a moștenirii materiale romane. Imperiul britanic, în ciuda abuzurilor inerente unui stăpân, nu pare a fi diabolizat totuși de popoarele care l-au compus.

Singurul imperiu ce este diabolizat unanim este cel comunist rus. Imperiul răului, cum a fost numit, a fost responsabil de distrugerea sistematică a mai multor societăți. Întrebarea care se pune acum este dacă ideea comunistă în sine trebuie culpabilizată sau felul în care a fost ea aplicată de poporul rus, felul în care poporul rus s-a folosit de una dintre cele mai teribile idei utopice pentru a-și satisface dorințele de expansiune.

Ideea comunistă este o creație a gândirii occidentale care nu a mers totuși până la capăt în privința aplicării ei la o societate din Vest. Mai mult, Vestul a cedat această idee, care, poate, ar fi arătat altfel aplicată la una din societățile civilizate:

---

¹⁴ *Ibidem*, p. 30-31.

¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

¹⁶ *Ibidem*, p. 32.

¹⁷ *Ibidem*, p. 23.

¹⁸ A se vedea mărturia despre jandarmul ungar în: *ibidem*, p.12.

„Deși era de datoria lui să pună comunismul în practică, să-l adapteze la tradițiile sale, să-l umanizeze, să-l liberalizeze și apoi să-l propună omenirii, el a cedat Orientului avantajul de a realiza irealizabilul, de a stoarce putere și prestigiu din cea mai generoasă iluzie modernă”¹⁹. Astfel, ideea comunistă a încăput pe mâini rusești, incapabile prin structura lor psihologică, prin lipsa unei tradiții morale, cultural-politice (a sărit, cum spuneam, peste asemenea etape), să realizeze o operă de o asemenea amploare morală – comunismul. Așa încât ei au pus în practică ideea comunistă prin tiranie, teroare, crimă. Cu delicatețea care-i este caracteristică, Noica scoate în evidență câteva din marile erori comise de comunismul rusesc²⁰: „(...) e mai degrabă o revoluție contra săracului, căruia i se ia în fapt idealul, decât contra bogatului, căruia i se ia doar puținul acesta ce este avuția”; este „o revoluție contra femeii, căreia i se ia din mână taina căminului, sacerdoțiul hrănirii, al educației, al modelării individuale și sociale, al îmblânzirii moravurilor, taina surâsului, rolul prim în folosirea răgazurilor (...); „este afirmarea de tărie a elementului slab și resentimentar, ca și o afirmare pe bază de elan, sau alteori de îmbrâncire («întrecere socialistă»), a unui lucru care pretinde că are rigoare și nu e simplu elan, tot așa este și un eticism, deși credea că angajează o judecată istorică, și nu doar una morală, după cum este o lume întârziată pe la 1880, ținând de un ceas de infantilism al mașinii, dar care în același timp își spune o lume «progresistă»; sau că e una antiobscurantistă, dar plină de dogme”; este „o lume naivă, poate simpatică, dacă n-ar fi început prin a fi, sub complexul timidității, violentă” etc.

*

Acum se poate înțelege mai bine teama de sistemul de dezastre pe care îl aduce o cucerire rusească. Ocupația comunistă rusească a probat tot ce se putea proba în acest sens, sensul răului. În aceste condiții, ar putea Europa să se apere în fața pretențiilor dominante ale Rusiei?

După cum am văzut, un Emil Cioran crede mai degrabă că Rusia nu se va opri până nu-și va satisface iluziile mesianice. Constantin Noica pare a se încrede mai degrabă în forța Europei de a-și apăra valorile pe care le-a răspândit în lume: „O Europă care n-ar ști să tragă îndărăt la ea apele pe care le-a trimis în lume, o Europă care s-ar bosumfla pe o lume ce «europenizează», fie că o face contra ei chiar – nu e una care să-și merite istoria. (...) Eu spun că vine ceva din *plinul* acesta al unei Europe triumfătoare care, în loc să se sperie sau să aduleze Răsăritul, ar avea datoria să-l îmblânzească și subjuge”²¹.

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 21.

²⁰ Constantin Noica, *Răspuns al unui prieten îndepărtat*, în: Emil Cioran, *Istorie și utopie*, p. 153-155.

²¹ *Ibidem*, p. 156.